

*Рецензии и отзиви***РАЗБИРАНЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ПОДГОТОВКА
ЗА ЧЛЕНСТВО В ЕС КАТО ПЕРСПЕКТИВА
ПРЕД ЕВРООПТИМИЗМА**

(Г.Д. Димитров, *Как България се промуши е ЕС* (т. 1, 2 и 3),
Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2023)

Как България се промуши е ЕС, емпирична социологическа реконструкция на българската интеграция в ЕС, не е само пространно емпирично изследване, фокусирано върху предмет от близкото ни общо минало и споделено настояще, не е просто етап от блестящата академична кариера на автора, а още по-малко е неотложен текст за придобиване на поредна научна степен в ново дисциплинарно поле за проф. Димитров. *Как България се промуши в ЕС* е по същината си иновативно научно изследване, което е в непрекъснато общуване с читателя, води го през сложността на предмета, задава му ориентири в хода на историческите събития и се стреми да му остави ведра нагласа към евроинтеграцията, но само като резултат от разбирането на нейното много особено разгръщане и реализиране във времето.

Това е особено актуално четиво за всеки, който иска да се запознае със сложната плетеница-предмет през „автентичните гласове на ключово важни участници“ (с. 10) в интеграционния процес. Обаче отвъд детайлната фактология, която извира през богатия емпиричен материал, на който почива изследването, то ни дава поводи да провидим разностранни интерпретации на важни факти и да направим опит да разберем какво ги прави такива. През плътната основа на повече от 8600 конкретни, различни емпирични факти и специфичния методологически подход към тях, който е пространно обяснен и строго аргументиран, читателят е приканен, но и любезно насочван да обзоре „цялостната картина на историческия процес“ (с. 11) и да се убеди, че отделни събития и техните интерпретации са само проявление

ние на разширителната политика на ЕС. Нещо повече: поставени в специфичния им общ исторически контекст, тези отделни събития могат да променят представите ни за близкото минало, и по-важно – да формират и формират настоящето, а и бъдещето ни. Разбирайки всичко това, изследването поставя началото на ново и различно академично разбиране за интеграционния процес, което може да се ползва при конструиране на подхода и инструментите за предстоящите разширявания на Съюза, за да бъдат те по-ефективни и обществено значими. Актуалността на изследваната проблематика е важна поне по две причини:

- Разбирането на процеса на интеграцията в ЕС е ключова предпоставка за ефективността на неговото провеждане и съответно за пълноценност на неговите резултати: членството на новоприсъединените страни;
- Разбирането на особения български случай (а в том 3 се показва и доказва, че неговото разгръщане е с характер на епопея) към пълноправното членство в ЕС е възможност следващите разширявания да са именно по-ефективни, а това означава и в по-голяма степен съществени за стабилността на самия Съюз.

В 10 глави, обособени в 3 отделни тома, се проследява едновременно и многоаспектността, и многоравнищността в провеждането на процеса на българската интеграция в ЕС. Този стереоскопичен поглед разкрива не просто фактологична и емпирична плътност и жизненост на интеграционните политики, но въвежда много важния конкретен исторически контекст, който обяснява политическата логика в конструирането на разширителната политика

на ЕС. Поради това резултатът от проведеното изследване е демонстрация на методологическа зрялост и иновативност, богат академичен мултидисциплинарен опит и много добро познаване на разногласната до степен на какофоничност научна традиция върху разширяванията на ЕС. Тритомникът ни доказва, че „търсенето на широкоформатно и внимаващо за детайлите разбиране на българската интеграция в ЕС е възможно“ (с. 10). И направо ни показва как се прави. Българският случай е показан като твърде специфичен, но и като особено характерно проявление на разширителната политика на Съюза, който позволява да разберем двупосочния процес на разширяването/присъединяването като преднамерено, но не винаги напълно осъзнавано конструиране чрез комплекса от действията, интересите и целите на конкретни политици и институции в конкретни, много специфични исторически условия и контекст, които нито гарантират успех, нито са непременно необратими.

Едно от многото достойнства на изследването, оживяло в тритомник, е, че макар и смислово и методологически цялостно, то все пак е модулно и може да се поема на части – като относително обособени монографии – в услуга към четящия. А всяка от отделните части, макар те да са концептуално свързани и да се допълват взаимно, може да има и самостоятелен живот – в случай че читателят е изкушен повече от методологическите аспекти на такъв тип изследване; от пораждащите причини и движещите Източното разширяване на ЕС противоречия; от геополитическите аспекти или пък от историко-социалните аспекти на членството и начина на провеждане на мрежата от процесите, които го направиха възможно. И т. н., та чак до най-важните препъникамъни в нашето присъединяване към съюза – визовия проблем, скандала с Козлодуй, земеделieto, проблема с Кремиковци и най-важното: препъването на върховенството на правото в несъстоялата се съдебна реформа.

Оригиналният подход към изследователската задача е детайлно разяснен в Том 1, където аргументирано е избрана призмата към разширяването на ЕС като въпрос първостепенно на политика, но разбира на нейните

три различни измерения, предавани в английския език с думите *polity*, *politics* и *policies*:

- политика като конституиране на политическата общност,
- политика като терен на сблъсък и сътрудничество на различни национални, партийни и институционални субекти, защитаващи обществени и групови интереси,
- секторни политики като организирана и целенасочена дейност за постигане на общи цели чрез решаване на конкретни обществени проблеми.

Тези три специфични измерения на процеса на разширяване на ЕС (които нямат утвърдени аналози в българския език, ако трябва да се означат като понятия) са в непрекъснато взаимодействие под натиска на променящи се обстоятелства и геополитически събития, поради което процесът е по-скоро специфичен, а не универсален. Така в изследването предметът за интегрирането на България в ЕС се разглежда едновременно през поне три плоскости:

- като засягащ българското общество (политика, институции, публични практики),
- като влияещ върху (и поради това – променящ) държавите членки и тяхното отношение към България,
- а с това и като неизбежно преформатиращ и качествено трансформиращ самия Съюз като цяло.

Динамиката на тези три измерения в изследвания предмет ни показва, че в отделни периоди от 10-годишния процес на присъединяване някои от тях доминират (дискреционната власт на ЕК или пък изострената нужда от сигурност след разпада на Социалистическия лагер и СССР), докато други захватват до степен на трудна забележимост (ролята на гражданското общество в България или пък на НПО сектора в подготовката за членство), а трети присъстват като изходни рамки, но и като постоянно форматиращи средата условия (посткомунистическото наследство на българското общество).

Специално внимание следва да се обърне на социологическото постижение в методологическо отношение: „изследването на структурата на съвкупния дискурс за присъединяването към ЕС“ (с. 67) има потенциал да ни разкрие неговия характер тъкмо като ни покаже

механизмите в провежданата разширителна политика в България. Изследването използва богат емпиричен материал от 47 полустандартизирани интервюта с различни категории участници в присъединителния процес (от министър-председател до експерт през всички междинни йерархични звена и тези на дипломатията), направени в рамките на 2017–2018 г. Мнозинството сред тях са заемали повече от една позиция в рамките на интеграционния процес, представители на различни партии са, с различен експертен и професионален опит, което гарантира на емпиричния материал необходимото „многогласие, така че да можем да разглеждаме съвкупния дискурс на респондентите като типологически представителен за самия интеграционен процес“ (с. 74). Проследените преки смислови съответствия в масива от 8638 отделни акценти в рамките на груповия дискурс „е добра предпоставка за справяне с поставената задача“ (с. 77) и практически е основата за направената иновация в досега познатата академична традиция на европейските изследвания. „Тази методологическа нагласа се разполага в междината между контент анализа и дискурс анализа, като се отличава от тях по няколко неща:

- разглежда като единица, носител на смисъл, не отделна дума или словосъчетание, а цялостния параграф на изказване;
- търси не брой позовавания на отделни думи, а пределно широк кръг на явни или имплицитни смислово-ценностни изменения, в които се разполагат изказваните твърдения, подреждащи се в континууми от смислови алтернативи;
- търси особена, характерна за конкретния изследван предмет негова системно-структурна цялост в разпознатите смислово-ценностни измерения;
- идентифицира социално-исторически структурни основания за интерпретация на системата от разпознати смислово-ценностни акценти“ (с. 77–78).

В Том 1 авторът коректно обяснява иновативността на подхода да реконструира интеграционния процес през спомените на участниците в него в контекста на познатата до момента академична традиция, от една страна, но от друга – отбелязва и неговите огра-

ничения, а именно „да съдиш за евроинтеграционното взаимодействие между ЕС и страна, кандидат за членство, само по спомените на националните представители в процеса“ (с. 75–76). Избран е пътят на реконструкцията и е приложен специфичен методологически императив: „Значимостта на всеки факт в една ситуация произтича от смисловия му принос за проясняването на другите факти в нея, а и самият той черпи своя нов, обогатен смисъл от това допринасяне“ (с. 77). Това прави възможно анализът на 47-те полустандартизирани интервюта да „открие социалнополитическите факти, да ги означи и остойности чрез разполагането в широкоформатен и дълбочинен европейски исторически процес с цената на това, че по този начин те придават съвършено ново измерение, понякога различно от онова, което нашите респонденти са имали субективно предвид“ (с. 76).

Емпиричната реконструкция на присъединителния процес сама по себе си е иновативен подход за обяснение на процеса по присъединяване. Приложените техники на анализ дават възможност един качествен по рода си емпиричен материал (47 полустандартизирани интервюта с участници в евроинтеграцията в обем от 1200 страници) да бъде структуриран и околичествен с помощта на иновативни регресионни техники така, че да постигне изследователската задача по реконструкцията на процеса. Особено интересни в това отношение са глави V *Геополитика и евроатлантическа интеграция*, VI *Страните членки и кандидатките в евроинтеграционното взаимодействие*, VII *Институциите на ЕС като дейци на политиката по разширяване на Съюза*, които са част от Том 2.

В тях е демонстрирана ползата от прилагането на иновативните изследователски техники, а именно показано и доказано е многомерното и разнопосочно влияние на страните членки спрямо българските усилия в процеса на присъединяване. Тук е експлицирано защо политическото конструиране на тандема България-Румъния се оказва печеливш ход за нас, макар да не е имал много поддръжници в процеса на изкристализирането му. Защото се оказва решаваща предпоставка за преодоляването съпротивите на Франция, която от

постоянен изявен противник е превърната в съюзник. В реконструирането на условната геополитическа „галактика“ на българската интеграция друга страна изпъква с много особено положително позициониране (по ред неслучайни причини) и това е Германия. С помощта на направените регресии е показано отстоянието и типа влияние на всяка страна членка към присъединяването на България, като са експлицирани и конкретни причини за заеманите позиции на отделните страни членки.

Същите техники на анализ са приложени не само по отношение на страните членки, но и по отношение на институциите на ЕС като основен двигател в политиката по разширяване. Сред тях ЕК е открито от анализа да „стърчи като Еверест“ (с. 745) поради „комплекса от институционални компетенции и собствената ѝ политическа мотивация“. На фона на минималистичната роля на Европейския съвет и Европейския парламент, ролята на ЕК като основен двигател на процеса допълнително се усилва. Особено в контекста на отсъстващ застъпник за членството на България сред тогавашните страни членки. Разпластена е твърде специфичната и многомерна роля на ЕК (като институционален посредник при изготвяне на преговорните позиции, като инструктор по подготовката за членство, като оценител на напредъка, като законодател, като финансираща подготовката за членство, като PR на разширяването на ЕС, като най-добър приятел) в процеса на преговори, което изявява специфичността на особения български случай, а именно преговорите за членство заменят и подменят реалната подготовка на обществото за членство, защото „я прицелват в одобрението на ЕК за изпълнение на нейните препоръки“ (с. 632). През призмата на интервюираните ЕК е видяна не просто като по-важна от останалите институции поради многомерността на горните ѝ роли в преговорния процес, но тази ѝ обективна значимост е допълнително усилена и пречупена през призмата на локалните възприятия като нужда от приятел, какъвто в сравнителен план нямаме.

Членството на България в ЕС е показано като „умалена и обръната проекция“ на политическия процес по разширяване на ЕС

като движен от непреодолими противоречия. Включително е показано, че крайният резултат (самото членство) носи заложените противоречия в дизайна на самия процес (разширяването). Декларираното политическо желание, демонстрираните усилия в рамките на процеса по присъединяване няма как да преодолеят пропастта, формирана от съществените дефицити (икономически, политически, социални, културни, правни, институционални) на посткомунистическото общество. Всеки от тези дефицити е показан като системно обвързан и същностно определящ българското общество след средата на 90-те години на XX в. От присъединяването към ЕС се очаква да бъде ни повече, ни по-малко от „радикално решение“ (с. 1080) на всички тези исторически определени дефицити, взети заедно. Което на свой ред прави възможно и бързането в хода на процеса по интеграция, и минимизирането задачата до пренос на законодателството на ЕС в нашето, извършено с любезната подкрепа на ЕК. Така членството става безспорен формален факт, но не носи очакваната „дълбочинна европеизация на обществения живот (като институционален модел и политическа култура)“ (с. 994). Ползите от него също са формално безспорни (достъп до европейско финансиране, ползи от четирите свободи на движение и много други), но под институционалната условност на Механизма за сътрудничество и проверка, както и под съдържателната условност, с която усвояването на еврофондовете допринася за „промяна“ на обществения живот (поради начините, по които се усвояват те в условията на систематична политически покровителствана корупция), поради липсата на достъп до Шенген и други, характерни за 15-те години на членството ни в ЕС публични деформации.

Тук и заглавието на целия труд намира смислово много точно (тъкмо в парадоксалността си) проявление през конкретен цитат от участник в процеса по присъединяване на висока държавна позиция „Просто България логично си я приеха в ЕС и се промушихме през историята“ (мото на Въведението). Сложилит се исторически контекст прави приемането на България в ЕС логично, но постигнатото от българска страна по отношение на дълбо-

чинна промяна на обществения живот (а не само по формално приемане на законодателни постижения) е тъкмо „промушване в историята“. Което не отменя факта, че са положени огромни усилия в рамките на присъединителния процес от страна на политически и експертни лица, участвали пряко в него.

Проведеното емпирични изследване е значимо в две основни измерения:

1. В политически план обяснява процеса на българската интеграция, като проследява неговата „историческа стабилност“ в диалектична перспектива и ни дава възможност не просто да разберем защо така точно се е случил (Том 1), но по-важно отключва възможности да си обясним и какво дължимо следва от това (Том 3), т.е. задава перспективи за намиране на алтернативни политически подходи пред предстоящите разширявания с оглед на тяхната ефективност и смислова ценност за конкретните национални общества.

Процесът по евроинтеграцията е разгледан като насрещно политическо взаимодействие в сложна мрежа от участници от страна на ЕС, страните членки, институциите, сред които е открояна ролята на ЕК, но и от страна на България като кандидат: правителствата, отделните министерства, механизъмът за междунституционална координация, дипломатите, интеграционните екипи и работните групи, структури на неправителствения сектор и широкото гражданство. Специално аналитично внимание е обърнато върху специфичния процес по конструиране на разминаването между изискванията за присъединяване и задълженията за членство в ЕС на нивото на самия дизайн на политиката по разширяване на Съюза. И е показано как това неизбежно се отразява на начина на провеждане на разширителната политика, на подготовката за членство и в крайна сметка на резултатите от членството.

Историческият процес, в чийто контекст се разгръща Петото разширяване, е показан като фази на разгръщане. По-важното обаче е, че е експлициран фундаментален за Западна Европа проблем, който прави това разширяване възможно и важно – проблемът за сигурността в контекста на западналия се социалистически блок и обединението на Германия. Хем имаме важност и неотложност пред ре-

шаването на конкретен политически проблем за ЕС, хем Петото разширяване поставя невиджани досега за самия ЕС проблеми поради същността на цивилизационна пропасть между западноевропейските общества (върху чиито икономически, политически, социални и културни връзки е построен ЕС) и посткомунистическите дефицити на страните от СЦИЕ и България в частност. България получава исторически шанс да бъде забелязана като важна част от Петото разширяване тъкмо поради проблемите със сигурността (военна поради войната в Косово, но и по-общо поради съществуващите заплахи по границите и техните криминални проявления през трафик на хора, наркотици и контрабанда). На свой ред е показано, че това прави българския случай вторично усложнен, защото точно това, което прави страната ни съществена за ЕС (сигурността) е това, в което тя е най-слаба, и то поне на две нива: 1) криминализация на икономиката, политиката, съдебната система, пограничния контрол и 2) амбивалентното и проблематично отношение към политиката на Русия в региона и в Европа. Което на свой ред прави ЕС особено чувствителен към темата за върховенството на правото в България.

2. В чисто академичен план изследването демонстрира как се прави непозитивистки анализ на актуален, исторически разгърнат се процес, достъпът до който минава през анализ на емпиричен материал от биографично оцветени разкази за него. Тук най-безспорният принос е в приложения подход на анализ:

- Процесът е описан фактологически плътно благодарение на богатия емпиричен материал, обработен по иновативен начин, и е създаден *Архив от спомени за българската интеграция в ЕС*, който е достъпен за използване от последващи изследвания в различни дисциплинарни полета на социалните и хуманитарни науки.
- Демонстрирана е силата и аргументативната мощ на специфичната интерпретативна перспектива към предмета. А именно смисловата цялост е доказана чрез общата структура на връзките между конкретните детайли, а всеки от тях е показан и осмислен през принадлежността си към цялото, от което той е само част.

– Иновативните техники на анализ, които върху качествен по характер емпиричен материал (дълбочинни полустандартизирани интервюта) прилагат количествени регресионни методи позволяват реконструирането на фини разлики в отношението на страните членки към присъединяването на България и обясняват създадения неблагоприятен външнополитически контекст, който политиката по присъединяване е имала за задача да преодолее. А това обяснява 1) и особената политическа роля на ЕК, 2) и цената, която се налага да платим по минимизация на задачата и свеждане на процеса по присъединяване до приемане на законодателство и правна хармонизация с достиженията на правото на ЕС, и 3) условното успешно решаване на задачата – членството е факт, но с условие – приемане на следприсъединителна условност, институционализирана под формата на Механизъм за сътрудничество и проверка.

С оглед практическо оползотворяване на безспорните достижения от проведеното изследване и още повече засилени от неговата актуалност 1) в контекста на предстоящото разширяване на ЕС със страните от Западните Балкани, а в по-далечна перспектива и към

страните от постсъветското пространство, и 2) новите проблеми пред сигурността (след войната в Украйна) би било добре повече политики и практики на интеграционните политики да се запознаят с него. Което е валидна препоръка както за практиците от страните членки, така и за тези от европейските институции, но също и за тези от новите кандидатки за членство.

И понеже е наивно да мислим, че практиците ще се наемат да четат и осмислят академичен труд в подобен обем и дълбочина, бих препоръчала Г. Димитров или някой от колегите в катедра „Европеистика“ да произведе документ тип *policy paper* с основните изводи от анализа на Петото разширяване и особенания български случай в него, които практиците да ползват като основа на *road map* (*пътна карта*) по предстоящите разширявания на ЕС. Спрямо специфичните адресати и цели на всеки от тези *policy papers* могат да се добавят специфични препоръки и да се акцентира на специфични предизвикателства за решаване. За да имат практиците яснота и жалони, които да осветяват пътя им, да го правят по-малко национално епичен и по-смислен за националните общества, но и за гражданите на ЕС.

Светлана Тачева